

Nederlanders ontdooien als het vriest

Door Max Dohle

Nederlanders schaatsen graag en veel. Als er betrouwbaar natuurijs is, bevinden zich in het vrije weekend drie miljoen Nederlanders op het ijs. Verspreid over het land zijn er overal kunstijsbanen en elke dorp heeft een natuurijsbaan. Schaatsen is populair en maakt ook deel uit van het imago van Nederland als land van water, molens, tulpen en fietsen. Hoe is dat imago tot stand gekomen en waarom is schaatsen zo populair in Nederland?

In de Lage Landen

Schaatsen op ijzeren schenkels begint in de dertiende eeuw in de Lage Landen: Holland en Vlaanderen. De oudste schaatsen zijn gevonden in Holland, het laag gelegen deel aan de westkust van Nederland. Ze dateren uit 1225 en zijn gevonden in Dordrecht. De oudste afbeelding van een schaatser vinden we als marge-illustratie op het kalenderblad februari in een psalter uit Vlaanderen uit 1325, nu bewaard in Oxford. In de middeleeuwen is schaatsen alleen weggelegd voor de elite.

Schaatsen wordt pas echte volkssport in de Gouden Eeuw waarin de Nederlandse handel, kunst en wetenschap topposities in de wereld innamen. Ook in Vlaanderen was schaatsen in die eeuw en later even populair als in Nederland. Op diverse schilderijen van Pieter Brueghel zien we al ijsvelden vol schaatsers en kolvers. Als de Schelde dichtgevroren was, zag de rivier zwart van de schaatsenrijders. In Vlaanderen is de populariteit van het schaatsen echter nagenoeg verdwenen. Vlaanderen is voor het schaatsen afhankelijker van strenge vorst dan Nederland. Rivieren bevriezen immers veel trager dan stilstaand water in kanalen.

Die strenge vorst was er wel gedurende de Kleine IJstijd die duurde van ongeveer 1450 tot 1850. In de Kleine IJstijd waren de winters significant strenger en langer dan tegenwoordig. Vooral de winter van 1740 was vermaard: dertien weken strenge vorst. Voor onze begrippen waren de winters zeer streng. Mensen stierven van de kou of door verhogering. Het ijs dat na de vorst ging kruien beschadigde de dijken. En ondanks al deze tegenslagen gingen ook duizenden mensen het ijs op. Nederlanders ontdooien als het vriest. Zelfs de stijfste calvinist werd levensgenieter. En de katholieken vierden carnaval op het ijs. Het ijs was regelmatig een grote kermis, waar bijna alles was

toegestaan wat op de wal niet mocht: gokken, hoeren en van de drank kon menig rijder niet meer op zijn benen staan.

Fenskating

In de Kleine IJstijd lag ook de Thames regelmatig dicht. Er waren *frost fairs* en mensen schaatsten op de rivier. De Nederlanders brachten aan het einde van de zeventiende eeuw het schaatsen naar Engeland. De eerste die erover schreef was Samuel Pypes in 1662. "...over to the Parke (where I first in my life, it being great frost, did see people sliding with their skateats which is a very pretty art)...". Maar vooral in het Fendistrict werd schaatsen even populair als in Holland. In de tweede helft van de Kleine IJstijd verplaatste het schaatsen zich van Holland naar het Fen District, een voormalige moerasdelta die in opdracht van Karel I van Engeland is drooggemalen door de Nederlander Cornelis Vermuyden. Om de afwatering mogelijk te maken is een uitgebreid systeem van sloten kanalen aangelegd, met ongekende mogelijkheden tot schaatsen. De Hollandse arbeiders namen hun schaatsen mee naar de Fens, om bij vorst, als het werk

stil lag te genieten van het ijs. De Engelse inwoners leerden het schaatsen van de Nederlanders. Schaatsen werd razend populair in de Fens. In de tweede helft van de 19^e eeuw beleefde het Fenschaatsen een hoogtepunt. De snelste schaatsers ter wereld kwamen uit de Fens. De beschikbaarheid van lange rechte stukken ijs zoals in Holland en het Fendistrict biedt een van de beste verklaringen voor de populariteit van schaatsen.

Holland Mania

Op het hoogtepunt van het Fenskating ontstond in de Verenigde Staten een curieuze stroming. De directe aanleiding was de viering van het honderdjarige bestaan van de VS. Nogal wat Amerikanen beweerden dat niet Engeland maar de Nederlandse Republiek de moeder van Amerika was. De Amerikanen noemden Nederland liefkozend Holland, hoewel Holland slechts een deel van het land is. Amerikaanse kunstenaars reisden naar Volendam, Edam, Zeeland om er de laatste overblijfselen van een voorbijge wereld te schilderen. Amerikaanse toeristen wilden weten waar Hans Brinker had gewoond. Ze moesten goed zoeken om de stereotypen te vinden. De pannenkoeken, molens, klompen, schaatsen, klederdracht waren namelijk vooral te vinden in Amerika zelf: in de kinderboeken. Mary Mapes Dodge schreef *Hans Brinker of de zilveren schaatsen*, hoewel ze nooit in Nederland was geweest. Hans Brinker ging op schaatsen door Noord- en Zuid-Holland op zoek naar een dokter om zijn vader te behandelen. Vooral het aansprekende verhaal van de zoon van de Haarlemse sluiswachter die zijn vinger in de dijk stopt om een overstromingsramp te voorkomen, spreekt wereldwijd tot de verbeelding, van Japan, Siberië tot in Zuid-Afrika. Iedereen kent Hans Brinker.

Deze periode uit de Amerikaanse geschiedenis is bekend geworden onder de naam Holland Mania. Het waren de Amerikanen die het imago van Nederland geschapen hebben en Nederland vaart er nog steeds wel bij. Jaarlijks komen er honderdduizenden buitenlanders op zoek naar bollen velden, klompen, molens en klederdracht. In een beperkt aantal dorpen worden ze op hun wenken bediend. Veel Nederlanders vinden het imago echter oubollig, het enige aspect dat zij serieus nemen is het schaatsen. Het is de nationale volkssport en we ontleen er ook een deel van onze identiteit aan. Zoals ook aan onze strijd tegen het water.

Luctor et emergo: ik worstel en kom boven

Nederland heeft de strijd tegen het water voor een groot deel aan zichzelf te danken. De Nederlanders hebben de veenpakketten lek gestoken en ontgonnen. Om het water af te voeren was een uitgebreid stelsel

van sloten, kanalen en ringvaarten noodzakelijk. Om droge voeten te houden wordt Nederland via deze waterlopen regelmatig leeggepompt en tegelijkertijd slaan we in meren enorme voorraden zoet water op. De grond begon echter in te klinken, zelfs tot onder het grondwater. Een deel van Nederland ligt nu onder de zeespiegel: als de zee er vrij spel zou hebben zouden veel polders in mum van tijd onderlopen. Daarom is er naast de duinen veertien duizend kilometer dijk om ons te beschermen tegen het water uit de zee en uit de grote rivieren. De grote rivieren bevroren niet snel, maar de sloten, kanalen, meren en vaarten liggen regelmatig dicht. Over deze bevroren waterlopen en watervoorraden kan de Nederlander in afstand diverse malen de wereld rond schaatsen. Menig historicus ziet schaatsen als de ultieme overwinning op de strijd tegen het water. Maar is dat ook waar? Waarschijnlijk loopt elke poging om een alomvattend antwoord op de vraag te formuleren op een mislukking uit.

Het probleem met dergelijke wetenschappelijke verklaringen is dat als we een schaatser zelf zouden vragen waarom hij schaatst, we niet op een dergelijk antwoord hoeven te rekenen. Op het bewuste niveau zullen deze argumenten dus niet opgaan. Wat er op het onderbewust niveau speelt, laat ik graag aan specialisten over. Ik heb persoonlijk moeite met deze verklarende theorie. Hij raakt me niet als schaatser. En dat geldt voor veel schaatsers.

Waarom schaatsen we?

Het eerste antwoord op de vraag is al impliciet gegeven: we schaatsen omdat het kan. Dat is niet alleen zo in Nederland, maar dus ook in het Fendistrict of in Londen op de Thames in de achttiende eeuw. In Noorwegen en Rusland is schaatsen ook bijzonder populair geweest. In de eerste helft van de vorige eeuw waren de Noren altijd twee klassen beter op schaatsen dan de Hollanders. Het probleem in Scandinavië en Rusland is echter dat er vaak een dik pak sneeuw op het ijs ligt. In Nederland is het ijs bijna altijd sneeuwvrij: in onze ijswinters voert de oostenwind vanuit Siberië een droge transportkou naar Nederland. Het sneeuwt zelden als het vriest. En dat is een voorwaarde om lange afstanden te kunnen rijden. Nederlander zijn verzot op afstandschaatsen. De geografie en het klimaat zijn ideaal in Nederland. Maar onze strijd tegen het water, de geografie die daaruit voortkomt en het klimaat zijn echter niet zozeer de reden waarom we schaatsen, maar ze vormen de voorwaarde waaronder schaatsen mogelijk is. De strijd tegen het water is iets wat aan de meeste Nederlanders vrijwel voorbijgaat.

We gaan net als vele andere wereldburgers gewoon naar kantoor, de winkel, de fabriek waar we ons brood verdienen. De kennis van de gemiddelde Nederlander over onze dagelijkse 'strijd' tegen het water is gering. Die strijd wordt feitelijk ook in stilte gevoerd door waterschappen. Met grote tegenzin betalen Nederlanders elk jaar belasting aan de waterschappen en de opkomst bij de verkiezingen van de waterschapsbesturen is ongeveer 20%. En dat terwijl het om een van de oudste vormen van democratie in West-Europa gaat. Waterschappen bestaan vanaf de twaalfde eeuw en behoren tot de oudste nog bestaande democratische organen in Europa. Graven van Holland, burgers en boeren waren gedwongen om in waterschappen samen de strijd tegen het water aan te gaan. Een ingreep in het watersysteem kon immers grote gevolgen hebben voor de burenen. Maar dat de strijd tegen het water in Nederland echt leeft, dat mag je niet zeggen. Het biedt dus geen afdoende antwoord op de vraag waarom we schaatsen.

De wedstrijdschaatser

In de eerder genoemde strenge winter van 1740 vinden de eerste in de literatuur beschreven schaatswedstrijden plaats. De rijders rijden op rechte banen van ongeveer 150 meter, wie het eerst aankomt, gaat

door naar de volgende ronde. De kroegbazen organiseerden deze wedstrijden, en met succes, want duizenden toeschouwers kwamen op deze spektakels af. Ook in deze winter proberen Friese schaatsers op één dag alle elf Friese steden aan te doen op de schaats. Als bewijs van hun tocht vragen ze in de plaatselijke kroeg een handtekening. Beide tradities bestaan nog. De moderne wedstrijdschaatsers rijden op ovale banen rondjes van 400 meter lengte. De ovaal is een Noorse vinding die de schaatser in staat stelt een bocht te schaatsen. Juist in de bocht bouwt de rijder zijn snelheid op.

Aan de top valt veel geld te verdienen met schaatsen. De eerste schaatsmiljonair was Rintje Ritsma in de jaren 90. Ook diverse Amerikaanse speedskaters laten zich door Nederlandse bedrijven sponsoren. Dat wil overigens niet zeggen dat jonge talentvolle schaatsers doelbewust nastreven rijk te worden met schaatsen. Ook met het winnen van wedstrijden zijn ze niet dagelijks bezig. Uit onderzoek naar hun motivatie blijkt dat naast sociale factoren - de vriendschappelijke omgang met andere schaatsers - de motivatie vooral komt uit het steeds maar weer verbeteren van de techniek. Schaatsen is immers een technisch zeer ingewikkelde sport die je pas na vier seizoenen goed onder de knie hebt. "Ik wil ooit nog een keer een perfecte bocht

schaatsen," zei een van die jonge schaatsers als tekenend voorbeeld voor de motivatie om dag in dag uit op het ijs te staan. De volledige beheersing van de techniek dus, voor zover dat bij schaatsen ooit bereikbaar is.

De recreant

Ook onder de recreanten zijn er schaatsers die zoveel mogelijk kilometers willen halen, zomers op de fiets in de winter op de schaats. Technisch gesproken onvergelykbare sporten. Schaatsen is veel ingewikkelder dan fietsen en dat is wellicht de reden dat schaatsers wel fietsen, maar dat wielrenners zelden gaan schaatsen. Het hoogtepunt van de schaatswinter voor de gedreven recreant is de al eerder beschreven Elfstedentocht. Een monsterrit van 200 kilometer, alleen opengesteld voor leden. Op deze tocht die in de vorige eeuw slechts vijftien keer is verreden rijden de schaatsers langs alle Friese steden. De tocht bestaat uit een wedstrijd en een toertocht. De winnaars van de wedstrijden zijn beslist de grootste sporthelden van Nederland. Iedereen kent de namen en gezichten van de na-oorlogse winnaars. De 16.000 toerrijders zijn helden voor een dag als ze door honderdduizenden worden aangemoedigd langs het ijs. Ook kroonprins Willem-Alexander voltooide deze tocht in 1986. Omdat dat feit afbreuk doet aan de heldenstatus van de andere rijders, willen zij nog wel eens beweren dat de prins slechts de helft van de tocht heeft gereden. Maar wie getraind heeft en vroeg mag starten, kan de tocht zeker binnen vijftien uur volbrengen. Zelfs een prins.

Waarom rijdt de recreant?

De meeste recreanten vinden een afstand van 30 kilometer meer dan voldoende. Als er acht centimeter ijs is, zijn er op veel plaatsen in ons land tochten voor recreanten. De schaatser komt op plaatsen waar hij anders niet komt of niet kan komen. Prachtige, stille natuurgebieden waar je alleen het zoeven van je schaatsen hoort. De natuur is volkomen verstild. Het rijp op de bomen en struiken tovert Nederland om in een kerstlandschap. Veel schaatsers zoek de stilte op, anderen juist de drukte. Hoewel Nederland al een vrij egalitaire samenleving is, vallen de standsverschillen op het ijs volledig weg. Het ijs doet de Nederlander niet alleen ontgooien, maar smeedt er ook een eenheid van. Contact leggen met onbekenden is nergens eenvoudiger dan op de schaats. Mensen zijn erg behulpzaam en menig schaatser vond de liefde van zijn leven op het ijs. In tijden die nog niet zo heel lang achter ons liggen, was het een morele plicht voor een heer om een dame alleen onderweg 'op te leggen'. Dat wil zeggen dat de heer voorop rijdt en de dame uit de wind houdt. Zij legt

daarbij haar rechterhand in een van de handen die de heer op zijn rug houdt. Zo reden ze samen een eind op. Zo galant zijn de Nederlanders nu niet meer. En trouwens de dames weten zich tegenwoordig heel goed te redden op het ijs.

Waarom rijdt ik?

In dit artikel is vanuit verschillende perspectieven naar de motivatie van het schaatsen gekeken: ruimtelijk (de geografische mogelijkheid), economisch (geld), sociaal (de sfeer), natuurlijk (het verstilde landschap). Dan blijven er ook nog persoonlijke perspectieven over: ofwel de vraag 'waarom schaats ik?' Ik schaats omdat ik dan bijna vlieg. Je bent op de schaats nog maar met 1,1 millimeter ijzer verbonden aan de aarde. Je geeft met je linkerbeen een kleine afzet en de rechterschaats zoeft een al paar meter weg over het spiegelgladde oppervlak. Topschaatsers zijn in staat om een snelheid van 60 kilometer te bereiken op het ijs, recreanten de helft. Schaatsen is een vorm van zweven, het is vliegen zonder vleugels. Schaatsen maakt de mens vrij.

Dit artikel verschijnt ook in het Engelstalige jaarboek "The Low Countries. Arts and Society in Flanders and the Netherlands" 2012